

USPOREDBA TRADICIONALNE I SUVREMENE KULTURE STANOVANJA U JEDNOOBITELJSKOM BORAVIŠTU NA OSNOVI ODNOSA KUĆA — VRT

BRANKA ANIČIĆ

Agronomski fakultet
Zavod za krajobraznu arhitekturu
10000 Zagreb, Svetošimunska 25

UDK 398:342

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Prihvaćeno: 01. 12. 2003.

Promjene načina privređivanja i stanovanja sve se više očituju u samom odnosu između kuće i njezina fizičkog okoliša kako u gradovima tako i na selu. Neka etnografska istraživanja to i potvrđuju. Izgradnja novih kuća u selima gotovo da nema nikakve veze sa starim načinom izgradnje jer se uzimaju tipizirani oblici kuća karakteristični za našu prigradsku izgradnju (Alaupović-Gjeldum 1993). Seoska kuća, slično kao i gradska jednoobiteljska kuća, okarakterizirana je naglašenim strukturnim i socijalnim otuđenjem od neposrednog okoliša. Ove promjene uvjetuju postupno nestajanje tradicionalne seoske jednoobiteljske kuće, čime se gubi prepoznatljivost, identitet i raznolikost ruralnih naselja.

UVOD

Nova društvena i socijalna zbivanja uz porast standarda utječu na aktualnost i zainteresiranost sve većeg broja ljudi da samoinicijativno grade samostojeću jednoobiteljsku kuću s vrtom. Ti su uvjeti uz masovnost stihijske izgradnje uzrokovali zamjetnu stagnaciju potencijalnih vrijednosti koje pruža vrt i to posebno njegove boravišne kvalitete.

Činjenicu da se u jednoobiteljskoj kući očekuje najviši stupanj boravišne kakvoće na osnovi jedinstva ove dvije cjeline potvrdio je u svojim istraživanjima D. Ogrin (Ogrin 1970,1986). Spoznaje o tome i kako se ona postiže pridobivene empirijskim istraživanjem kod nas, svakako bi bile koristan doprinos ne samo općem poznavanju te problematike, već i poboljšanju stambene kulture kako u gradskim tako i ruralnim sredinama .

Pregledom literature je utvrđeno da je na području Republike Hrvatske, kao i na području grada Zagreba, rađeno vrlo malo empirijskih istraživanja o fenomenu individualne stambene izgradnje. Osim socioloških istraživanja (Čaldarović 1975,1982) u kojima su istraživane globalne spoznaje s ciljem

pridobivanja smjernica koje bi mogle utjecati na opću politiku individualnog stanovanja, provedeno je i istraživanje na području grada Zagreba sa svrhom da se utvrdi tipična situacija jednoobiteljske stambene izgradnje i njezin odnos s vrtom, koje je kasnije prošireno u želji za spoznajama o boravišnoj kvaliteti vrta (Aničić 1991, 1996). Možda će bolje poznavanje i istraživanje fenomena povezanosti boravišnog prostora u kući i vrtu i bolje spoznaje šire javnosti o mogućim vrijednostima vrta, a posebno njegove boravišne kvalitete, doprinijeti razumijevanju nastale situacije.

Cilj ovog rada je, s jedne strane, ukazati na spoznaje o fizičkom sklopu kuće i njezina okoliša i to prije svega, strukturnog odnosa interijera i eksterijera, te usporedbom između tradicionalne i suvremene kulture stanovanja u jednoobiteljskoj kući utvrditi i razlike. S druge strane se želi uvidjeti prepoznavanje njegove refleksije u svijesti šire javnosti. To znači da boravišna kvaliteta jednoobiteljske samostojeće kuće dalekosežno ovisi o jedinstvenom i međusobno usklađenom strukturnom konceptu kuće i vrta.

Da bi se to postiglo, treba utvrditi i iznijeti prepoznatljive boravišne strukture u kući i u vrtu. Osim toga, treba dati prikaz općih spoznaja o vrijednostima vrta, te utjecaju kuće na vrt i njegove ovisnosti o samom tipu kuće. Nakon čega slijedi pregled strukturnih analiza individualnog boravišta u jednoobiteljskoj samostojećoj kući u tradicionalnoj i suvremenoj kulturi stanovanja. Taj bi pregled trebao pokazati raspon u organizaciji jednoobiteljske kuće i utvrditi razlike u strukturi u odnosu spram boravišne kvalitete vrtnoga prostora. Kako bi se provjerile vrijednosti nekih pretpostavki relevantnih za ovaj rad izvršiti i opisati analize javnoga mnijenja.

RADNE METODE I MATERIJALI ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja su kuća i njezin vrt i strukture koje određuju boravišnu kvalitetu u vanjskome prostoru. Kod kuća je analiziran boravišni prostor, tj. njegova organizacija, orijentacija, položaj i ravnina, kao i njegova strukturna povezanost s vrtom. Uz građu i građevne materijale, razmatrani su tlocrti različitih tipova kuća i njihov odraz na prostornu organizaciju i uređenje samoga vrta. Također su razmatrani proporcija, karakter kuća, kao i njezina vizualna izloženost.

U vrtu je pažnja usmjerena na analizu osnovnih strukturnih elemenata koji oblikovno determiniraju vrt: to su biljni materijal, voda, plohe, reljef, arhitektonski elementi, staze. Usporedo s time razmatrani su i njihovi oblici, jesu li prirodni/preoblikovani, organski/geometrijski, jednostavni/razvedeni.

Analiza je usmjerena i na njegove boravišno-ambijentalne komponente, kao što su oblik vrta, njegova složenost, uporaba, otvorenost i intimnost. Svi navedeni parametri su razmatrani na primjeru tradicijske seoske kuće i današnje "suvremene" jednoobiteljske samostojeće kuće. Podaci su razmatrani na osnovi relevantne literature, karata i arhivske građe. Za oba je razdoblja opisana analiza boravišnih struktura u kući i u vrtu, a njihova pojedinačna i iscrpna analiza, prikazana je pomoću standardnih tabličnih pregleda. Tablice 1 i 2 sadrže prikaz glavnih strukturnih i boravišnih elemenata kuće i vrta koji određuju boravak u vrtu i podijeljene su na tri dijela. U prvom dijelu tablica su iskazani osnovni strukturni elementi vrta u odnosu na njihov oblik i raščlanjenost, sa željom da se jasno prikaže svaki pojedinačni član i razvrstavanje tih članova kako bi se razumio jezik oblikovanja u stvaranju određenog vrta. U drugom dijelu su prikazani strukturni i relacijski odnos između kuće i vrta, s jasnim iskazom koliko i kako je kuća strukturno i boravišno povezana s vrtom.

Tabelarni pregled strukturnih i relacijskih značajki boravišta

Tablica 1: Seoska kuća

KUĆA	
Građa	drvo, ilovača, opeka, kamen
Visina	prizemna niska, ali i do jednog kata
Boravišni vrt	nema
Orijentacija boravišnih prostora u kući	u unutrašnjosti kuće
Povezanost s vrtom u istoj ravnini	da i ne, ovisno o tipu
Kuća u denivelaciji s vrtom	u pravilu, ne, ali može biti u odmaku od dvije do tri stube i do jednog kata
Boravišna povezanost prostora u kući s boravišnim prostorima u vrtu	ne postoji boravišna, ali postoji proizvodna povezanost
Kuća je otvorena prema ulici	da
U cijelosti zaklonjena od pogleda	ne
Proporcionalna	da
Reprezentativna	ne

Tablica 2: Kuća 20. stoljeća

Oblici osnovnih elemenata u vrtu	Osnovni elementi	Prirodni/preoblikovani	Organski/geometrijski	Osnovni/izvedeni	Glavni element
Osnovni strukturni elementi					
Biljni materijal	pojedinačno bilje, skupine	prirodno i oblikovano	organski i geometrijski		pojedinačna biljka
Voda	bazen, fontana	preoblikovana	geometrijski		bazen
Ploha	opločenje, tratina	preoblikovano, prirodna	geometrijsko, organsko		vodena ploha
Staze			geometrijske i rijetko organske		mozaik, sipina
Arhitektonski elementi	zid, otvori u zidu, betonske kade, vaze, pergole				

KUĆA	
Grada	opeka, kamen, beton, staklo, čelik
Visina	jedan do dva kata
Boravišni vrt	ne, ukrasni da; boravišni na terasi i krovnom vrtu
Orijentacija boravišnih prostora u kući	povišeno prizemlje, prvi ili drugi kat
Povezanost s vrtom u istoj ravnini	ne, u odmaku pola do cijelog kata
Kuća u denivelaciji s vrtom	da
Boravišna povezanost prostora u kući s boravišnim prostorima u vrtu	ne postoji, osim na krovnom vrtu
Kuća je otvorena prema ulici	da u potpunosti
U cijelosti zaklonjena od pogleda	ne, istaknuta je na vidnom mjestu
Proporcionalna	ne
Reprezentativna	da
VRT	
Oblik	geometrijski, pravokutnik
Jednostavan	ne, vrlo složen,
Kompleksan	da
Reprezentativan	da
Boravišni	ne
Otvoren	da
Zatvoren	ne

Ljudske potrebe, spoznaje, kao i boravišno doživljavanje prostora, prikupljeni su anketom. Anketnim ispitivanjem se željelo utvrditi glavne čimbenike koji djeluju na boravišne kvalitete u vrtu, kao i na različita gledišta o vrtu i o njegovim pojedinačnim komponentama i njegovoj boravišnoj vrijednosti. Pažnja je prvenstveno usmjerena na prepoznavanje i rangiranje važnosti, funkcionalnih i strukturnih elemenata koji utječu na boravišnu kakvoću vrta. Na par primjera pomoću foto-ankete, temeljene na percepcijskoj procjeni ispitanika, nastojalo se dobiti društvene performace o prostornoj vrijednosti na odabranim primjerima koje najvjernije odražavaju odnos prema kvaliteti boravka u vanjskome prostoru. Anketa je provedena individualnim anketiranjem na slučajnom uzorku od 150 ispitanika, na području grada Zagreba sredinom 1997. godine (Aničić 1999).

KUĆA I VRT — PROSTOR INDIVIDUALNOG BORAVAKA JEDNOOBITELJSKA KUĆA

Jednoobiteljska kuća najtraženiji je oblik stanovanja. To je kuća u kojoj živi samo jedna obitelj, najčešće po osobnu nahodnju i u skladu sa životnim navikama. Knežević jednoobiteljsku, jednoetažnu kuću smatra *najkomfortnijom za stanovanje, kao i druge stambene organizacije (dvo i više etažne kuće), kod kojih je osiguran direktan kontakt svake stambene jedinice s terenom* (Knežević 1987:46). Ivanšek je definira kao *primaran oblik stanovanja, utemeljen na društvenim i sociološkim načelima. To je kuća koja osigurava najviše anonimnosti i stanovanje pri zemlji. Osim toga ona omogućuje i projektantu i vlasniku relativno najveću osobnu slobodu* (Ivanšek 1988:27). Za Otta Kindta je jednobiljenska kuća *jedan od najznačajnijih i najhumanijih oblika stambene gradnje* (Kindt 1961:54). Peterson tvrdi da *poželjnost i prihvaćanje individualnog stanovanja ovisi o devet varijabli: o zelenilu, otvorenom prostoru, vremenu gradnje, cijeni koštanja, sigurnosti, privatnosti, ljepoti, blizini prirodi i vizualnoj kvaliteti okoline* (Peterson 1967:173). Čaldarović obiteljsku kuću definira kao *otvoren sustav koji kao takav korespondira sa svojom okolinom, reagirajući na inpute, ali i koji sam postavlja zahtjeve spram okolnog sustava. Odnosno, obiteljska kuća dopušta visoku razinu korespondencije s okolicom, da dopušta raznolike oblike transformacije okolice u vremenu i prema potrebama npr., vrt - ukrasni, vrt - povrtnjak, vrt - rekreativni i sl.* (Čaldarović 1989:109).

Navedeni autori su kuću okarakterizirali kao vrijednost jer, osim stanovanja, sadrži i neke druge elemente koji je čine vrednijom i poželjnijom. Vrt je ta vrijednost koja u manjoj ili većoj mjeri okružuje kuću. Na ugodnost boravka i stanovanja u obiteljskoj kući, osim prednosti, neposredne povezanosti kuće s

vrtnom, utječe i lokacija (jer obično zaposjeda najatraktivnije prostore izvan grada), manja naseljenost, veća individualnost i znatno bolja kvaliteta gradnje.

KUĆNI VRT

Vrt oko kuće obično je definiran kao otvoreni prostor koji pripada kući. U tome smislu, on označuje nadomjestak prirode koji je potreban za čovjekov biološki i psihološki razvoj. Ako je vrt s kućom uravnotežen i povezan, te dobro osmišljen, tada on pruža raznolike mogućnosti unutar kojih se odvijaju različite djelatnosti. U današnje vrijeme u urbanim i industrijskim sredinama za njihove korisnike jedna od najvažnijih kvaliteta vrta upravo je mogućnost produžena dnevnog boravka na otvorenom.

Ivanšek vrt definira kao *površinu zemlje u razini kuće, koji može biti različite veličine, i u kojem se mogu odvijati različite funkcije: pristup i druge unutarnje komunikacije, boravišni prostor koji je proširenje unutrašnjeg boravišnog prostora, prezentacija i uzgoj ukrasnog bilja, gospodarsko dvorište, radno dvorište i sl. Oblikovanje i međusobni odnosi svih navedenih elemenata vrta ovisni su o okolini: o konfiguraciji tla, o osobitosti i o ukusu, o ekonomskoj mogućnosti vlasnika; o susjednoj gradnji i sl.* (Ivanšek 1988:84).

Eckbo pod pojmom planiranje obitavališta (*home planning*) nedjeljivo povezuje kuću i vrt u jednu cjelinu. Pri tome, po njemu, projekt kuće mora obuhvatiti i potpunu kontrolu nad unutrašnjim i vanjskim prostorom kako bi se ostvarilo što kvalitetniji okoliš za obiteljski život, individualan rad i relaksaciju. Po njemu je kuća *dvorac u kojem se pojedinac može odvojiti i odmoriti od utjecaja vanjskog svijeta*. Vrt definira kao *zbroj različitih elemenata: to su bilje, staze, voda, uzgojni vrt i slično, koji ne moraju biti fizički povezani, ali zato između njih treba postojati prostorna povezanost koja će se nazirati u tajnovitosti, umjetnosti, ili jednostavno, u ostvarenju, za vlasnika, osobitoga boravišnoga prostora* (Eckbo 1956:43,54).

Stanovanje je svakodnevni boravišni okoliš u kojem pojedinac proživljava intimne i važne trenutke svojeg života. U vrtu to znači stanovanje na otvorenom (ili boravak pod vedrim nebom). To se može ostvariti u prvom redu ako je vrt izravno istom ravninom vezan sa stambenim prostorom u kući. Ta povezanost ujedno pobuđuje stanare na boravišnu uporabu vrta i njegovo kreativnije oblikovanje. Osim toga, ona omogućuje potpuno otvaranje kuće prema vrtu, izravan pogled i pristup širokim vratima na funkcionalan, vizualno zanimljiv i privlačan vrt.

Jedina prednost stanovanja u jednoobiteljskoj samostojećoj kući nad ostalim tipovima stambene izgradnje je mogućnost proširivanja boravka iz

zgrade u vanjski prostor, vrt, čime se bitno obogaćuje stanovanje. Ako ta mogućnost nije iskorištena, gubi se glavni kvalitativni potencijal za stanovanje i individualna kuća promašuje svoj društveni smisao. Ako individualna kuća ne omogućuje raznolikost, višeslojnost i bogatstvo oblika stanovanja, ne opravdava niti zemljište koje se za ovaj način gradnje neracionalno troši, niti razmjerno velike troškove za gradnju i održavanje ili posredne povećane društvene troškove (Ogrin 1983:43).

VRT — BORAVIŠNI PROSTOR

Boravišni prostor tvori skup fizičkih čimbenika što utječu na pojedinca koji boravi u njemu. To je dinamična tvorevina podložna djelovanju drugih ljudi, kulturi, tradiciji, klimi i sl. Specifičan je zbog osobitosti pojedinca i inventara elemenata koji se nalaze u njemu. Tvore ga različiti strukturni elementi, a najznačajniji su oni vezani za stanovanje. U literaturi (Morrow 1987:227; Crowe 1994:220; Hannebaum 1990:56) često se javlja pod sinonimom *soba na otvorenom ili vanjska soba* (open-air room; outdoor room). Njezin je položaj uz kuću, a katkada i podalje od nje. Sinonim *sobe* krije u sebi asocijaciju potpuno zatvorena (ograđenog), intimnog i popločanog prostora otvorenog prema nebu koji sadrži dodatne strukture za sjenu.

Neposredna otvorenost dnevnog boravka kuće, kao i njegovo popločeno proširenje u vrt zahtijevaju dodatne strukturne elemente vezane uz taj prostor. Hannebaum je rekao *da bi vanjski prostor djelovao kao soba na otvorenom, on mora biti ograđen, imati nadstrešnicu i pod* (Hannebaum 1990:52.). Tom je prostoru ponajprije potrebno osigurati dva oblika zaštite: u obliku ograde i sjene. Te će strukture ujedno i bolje definirati taj prostor. Zaštita od atmosferskih utjecaja osigurava: sjenu od vrućeg ljetnog sunca, osunčanost u vrijeme zimskih dana, štiti od kiše i snijega i zaklon je od prašine i drugih čestica u zraku. U tom je pogledu najefikasnija nadstrešnica, isto je tako zadovoljavajuća pergola, kao i dobro odabrano i postavljeno drvo. Ograda znači drugi oblik zaštite. Ona obično ima više funkcija i ovisi o nizu faktora. Ovisno o zaštiti, kao što su vizualna zaštita, zaštita od vjetra, buke i prašine, ona osigurava privatnost, intimnost i sigurnost potpunim zatvaranjem posjeda. U tome su manje ili više uspješni različiti umjetni (zidane ili drvene ograde) i prirodni (grmlje i živice) strukturni elementi.

S obzirom na to da je vanjski boravišni prostor najznačajniji i ukućanima najbliži dio vrta, on je opremljen i drugim elementima u kojima se očituje osobitost vlasnika. To su estetske strukture: cvjetnjak, skulptura, vodeni motivi i sl. Terasa je popločani prostor čiji uzorak mora biti efektan, pažljivo i proporcionalno odabran. Ako taj prostor zadovoljava sve boravišne kriterije, na terasi se nalazi oprema za sjedenje (stol i stolci), ležaljka, roštilj i slično (Horton 1988).

Njegova što jednostavnija geometrijska osnova prilagođena obliku kuće skladom pridonosi ugodni boravka u vanjskome prostoru. Gotovo ravan ili blagi pad od kuće prema vrtu, omogućit će izravan prijelaz iz kuće na terasu i u vrt. Opisane strukture kao i pogodne vizure dublje u vrt osiguravaju udoban prostor za sjedenje i boravak u njemu.

VRIJEDNOST VRTA

Pojam vrijednosti može se tumačiti na osnovi dobrobiti koja vrijedi onoliko koliko posredno ili neposredno koristi nekoj osobi, grupi ili društvu. S obzirom na to da je vrt oko kuće želja većine ljudi, on predstavlja vrijednost. Vrt je zapravo vrijednost jer omogućuje drukčiji, puniji, zanimljiviji i raznolikiji način života. On je kao i svaki boravišni prostor zapravo kompleksna vrijednost, složena od više strukturnih elemenata, zbog toga je privlačan svima neovisno o dobi, statusu i imovinskome stanju ljudi. Jedna od vrijednosti vrta je i u njegovoj prirodi koja omogućuje raznolika uređenja u skladu s osobnim željama.

BORAVIŠNA VRIJEDNOST

Pravilnim uređenjem vrt postaje važan dio boravišnog prostora koji dopunjuje stanovanje. U najvećoj je mjeri njegova boravišna vrijednost predodređena njegovom izravnom i neposrednom povezanošću s boravišnim prostorima u kući. Ta je vrijednost ujedno glavna i najznačajnija prednost stanovanja u obiteljskoj kući naspram stanovanja u bloku.

EKOLOŠKA VRIJEDNOST

Osim toga što svojim volumenom vrt pridonosi i povećava cjelokupan biološki potencijal grada, njegova prirodna građa za pojedinca ima psihološki i fizički značaj. U prirodnom se okolišu općenito svaki pojedinac znatno bolje osjeća, zbog boravka na zraku, njegova estetskog doživljaja, mira i spokojstva. Relf tvrdi da *biljni materijal ostvaruje, pozitivan učinak i ugodan fizički okoliš u kojem čovjek živi i radi* (Relf 1992:166). Za pojedinca on je dobro utočište od svakodnevnog gradskog života.

SOCIJALNA VRIJEDNOST

Ona uključuje zadovoljavanje socijalnih potreba. U vrtu se odvijaju društveni život i svakodnevni obiteljski život, ali isto tako on omogućava osamu i izolaciju pojedinca. Vrt je i onaj dio boravka u kojemu se mogu, u nekom pogledu još

povoljnije, odvijati socijalni kontakti neposredne okoline (sa susjedima). Dobro osmišljen i uređen vrt može zadovoljiti sve navedene potrebe.

PSIHOLOŠKA VRIJEDNOST

Intiman vrt osigurava fizičku, a time i psihičku izolaciju ljudi. Ujedno on pridonosi njihovu emocionalnom i tjelesnom oporavku, zdravlju i kondiciji. (Taylor 1990; Kaplan 1992; Ulrich 1986).

MOGUĆNOST ZA KREATIVNU DJELATNOST

Njegova je vrijednost u tome što daje stanovitu mogućnost da se oblikuje i uredi vrt po vlastitim idejama i ukusu. Tada on trajno i svake godine uzastopno postaje odraz čovjeka, njegovih potreba i preferencija.

ESTETSKA VRIJEDNOST

Estetska vrijednost omogućava zadovoljenje potreba u ugodaju ljepote, složenosti i šarolikosti okolice. Nastaje uređenjem, na osnovu odgovarajuće osnove i vremenskim promjenama.

GOSPODARSKA VRIJEDNOST

Vrtni prostor omogućuje sve tipove uzgoja voćnih i povrtlarskih, ukrasnih, ljekovitih i sl. kultura. Ova je vrijednost uvijek povezana s kreativnom i rekreativnom vrijednošću, a očituje se kroz raznolikost odabira raslinja i načina uzgoja, te redovitom njegom vrta.

REKREATIVNA VRIJEDNOST

Vrt pruža mogućnost rada, zadržavanja i uzgoja bilja. Kroz uzgoj bilja, njegu i održavanje vrta stječe se tjelesna kondicija. Ta je vrijednost neobično važna gradskom čovjeku koji većinu dana proboravi u zatvorenu prostor i u sjedećem položaju.

Opisane vrijednosti govore da vrt doživljavamo na više načina: kao boravišni prostor, kao sredstvo tjelesnih aktivnosti, za uzgoj itd. Na kraju treba reći da okućnica u gradu opravdava uporabu gradskog zemljišta samo njegovom boravišnom funkcijom. Sve su ostale funkcije manje značajne i nadomjestive.

SEOSKA KUĆA S VRTOM OSNOVA KUĆE

Seoska je kuća dio narodne graditeljske baštine na kojoj se prepoznaje raznolikost kulturnog i prirodnog naslijeđa. Po tipu i po građi ona uvelike izravno ovisi o regionalnoj, kulturnoj i zemljopisnoj pripadnosti. Vinšćak navodi: *Tragovi ljudskog postojanja i bivanja na određenom prostoru najbolje su vidljivi u načinu gradnje kuća, crkava i ostalih objekata. Taj način gradnje određen je izborom građevnog materijala koji ovisi o prirodnim resursima u određenom okruženju* (Vinšćak 1999:76). Seoska kuća se uvijek prilagođavala prirodi i sklappala skladan i harmoničan odnos s krajem u kojemu je nastala. *U gradnji kuća prije se koristio prirodni materijal, kuća se ukrašavala detaljima koje su izvodili seoski majstori.* (ibid:78). Kao odraz socijalnih odnosa na selu u cijelosti se prilagodila ruralnim potrebama seoskog stanovništva.

U prostornom smislu, u kontinentalnom području najrasprostranjeniji je tip dvoprostorne ili troprostorne kuće. Osnovni su građevni materijali drvo, ilovača i opeka. U središtu je kuće kuhinja s ognjištem i uz nju veća stambena soba u kojoj se živi i spava. Glavno i ulazno pročelje kuće okrenuto je prema cesti ili postrance prema dvorištu. Seoska kuća ima samo jedan ulaz kroz koji se izravno pristupa u kuhinju (ognjište) i iz nje dalje u dvije postranične sobe. Pojedine kuće pri samom ulazu u kuću imaju manji trijem ili *ganak*, čija je funkcija odvojiti sobe od ognjišta. Bez obzira na geografsku, kulturnu i prirodnu pripadnost, većinom su to su niske prizemne kuće kojih je ravnina boravka proistekla iz gospodarske i poljodjelske osnove (Freudenreich 1972; Živković 1993). Seoska kuća je na taj način zapravo zasebna cjelina koja je sa svojim okolišem uspostavila svojevrstan odnos utemeljen na produkcijskom odnosu, najviše zbog toga što njezin vanjski prostor uglavnom služi gospodarskoj namjeni.

I u narodnome graditeljstvu sredozemnog područja, kao i u unutrašnjosti, sve se temelji na konstrukcijskim i funkcionalnim građevinskim elementima. Ovdje su jednako rasprostranjene prizemne kuće, kao i kuće do jednog ili dva kata. Prizemne kuće u svojem sklopu imaju zajedničko ili odvojeno ognjište, te jednu ili više prostorija za spavanje, konobu, prostorije za stoku, te druge gospodarske objekte koje uokviruju manje dvorište. Kuće na kat su nastale ovisno o nagibu terena ili su pak rezultat ekonomske moći njihova vlasnika. Kod njih se u prizemlju nalazi stoka ili konoba, dok su ognjište i prostori boravka uzdignuti na katu.

Različito od unutrašnjosti, mediteransko podneblje s toplom i blagom klimom omogućava život i rad na otvorenom u tijeku cijele godine. To je osnovni razlog, prema arhitektu Zdravku Živkoviću, zbog kojeg tradicijska

Slika 1. Seoska kuća logikom proizvodnih funkcija često ostaje u razini tla pa se stoga uz nju često javljaju kvalitetni elementi vanjskog boravka.

Slika 2: Vrt seoske kuće je manji ograđen povrtnjak u blizini kuće.

kuća u Dalmaciji nema kompaktnu unutrašnju organizaciju kao što je ima kuća unutrašnjosti i zbog čega je prostorni razmještaj kuće proširen i upotpunjen vanjskim sadržajima (Živković 1992:10).

OSNOVA VRTA

Okoliš kontinentalne seoske kuće utilitarne je prirode, u njemu prevladavaju gospodarske funkcije. Tu su, zbog toga, strukture koje su neposredno vezane uz te funkcije, kao primjerice štale, peradarnik, sušare, sjenik i sl. U tom su okruženju i povrtnjak, voćnjak, pašnjak i oranice, koje se neposredno uklapaju u prirodni krajolik, a često graniče i sa šumom. Svaka od ovih kultura s kućom manje-više na zanimljiv način vizualno obogaćuje taj prostor. Tu ne postoji neka određena prostorna organizacija jer je cijela životna aktivnost seljaka prilagođena prirodi, ali se naziru neke praktične prostorne podjele. Tako je povrtnjak uvijek s prednje strane uza sam ulaz u kuću, voćnjak je smješten iza kuće ili u njezinu produžetku, prostor za blago je ograđen jednostavnom drvenom ogradom i sastavni je dio kuće ili se pak nalazi podalje u dvorištu. Cvijeće je više-manje obvezna pojava u predvrtu ili uz povrtnjak (uzgoj za rezanje), a bilje u loncima malokad je smješteno uz ulaz ili uza samo pročelje kuće.

Suprotno od toga, vrt mediteranske kuće je proizašao iz drukčijih prostornih i klimatskih uvjeta. *Okućnicu čine kućar, svinjac, kokošinjac, nužnik te prizemna kuhinja uz istočni dio zgrade, te obor s odrinom iznad kuće, a ispred glavnog pročelja je dvorište koje je zapravo prolazno...* (Alaupović-Gjeldum 1993:127). Semihumidna klima uvjetovala je smanjen udio vegetacije i povećala popločenu plohu. Vrt je zapravo manje dvorište ili predprostor kuće, u cijelosti popločan kamenim pločama i ograđen visokim kamenim suhozidom. U njemu se nalazi drvo (murve, kostele) ili *brajda* koja daje hlad. Ove strukture osiguravaju dobre prostorne uvjete za boravak i rad u vanjskome prostoru. Kod kuća na kat *sular* je glavni i prepoznatljiv oblikovni element kuće. Njegova je osnovna svrha vanjska vertikalna veza između dvorišta i kata. Osim povezivanja i dostupa u boravišni kat (*skalama*), pred vratima kata dobiva proširenje, terasu, s kamenom klupom za sjedenje i naslonom koji, usto, ima i funkciju ograde. Prateći element sulara jest loza (*odrina*) koja se proteže od prizemlja i na terasi ljeti čini ugodnu sjenu. Ispod terase obično je svod (*volat* ili *bolta*). Njegova je zadaća da štiti konobu od ljetnog sunca, a zimi je to pak osunčan i zaštićen vanjski prostor u kojem se usprkos najvećim burama nesmetano odvijaju različiti kućni poslovi (Živković 1992).

Mediteranski je vrt usprkos nedostatku izravne povezanosti unutrašnjeg i vanjskog boravišnog prostora, te njegove jednostavnosti i izostanka biljnog

materijala, ipak prostor u kojem se događaju cjelokupne stambene funkcije. Razlog je tome uspostava kontakta s vanjskim prostorom u funkciji svakodnevnog rada i privređivanja.

U Engleskoj se, uz prizemnu seosku kuću — *cottage*, razvio *cottage garden*. To je vrt manjih dimenzija pravokutnog ili kvadratnog oblika. Hurrellin (1985:24) ga opisuje kao *tradicionalan vrt, bez arhitektonskih elemenata, popločenja i crnogorice*. To je bio jednostavan vrt bez boravišnih pretenzija i isključivo uzgojne funkcije. Radi lakšega pristupa obično je smješten neposredno uz kuću i ispred ulaza. Vrlo je rijetko bio iza kuće ili na rubu parcele. Uvijek je bio ograđivan jednostavnom drvenom ogradom bez suvišnih dekoracija. Unutar ograde prostor je bio ispunjen raznolikim ljekovitim, začinskim i povrtnim biljem uz koje su bile trajnice i voćke. Osim utilitarne, njegova je uloga bila oplemeniti i ukrasiti neposredan prostor kuće (Guest 1991). Taj je skroman i bojom bogat vrt imao velikog utjecaja na oblikovanje vrta u 19. stoljeću, čiji se utjecaj proširio i izvan granica i postao uzor uređenja mnogih vrtova i u gradu i na selu (Duthie 1991). Tome je znatno pogodovala i promjena životnih navika seoskog stanovništva, kada se na seoskom imanju s vremenom sve više napuštaju tradicionalne gospodarske funkcije. Kuća s vrtom tada sve više poprima gradska obilježja, koja je otuđuju od izravnog ruralnog okoliša (Ivanšek 1988:95).

Danas, obilježje seoskih vrtova čine tradicijski detalji kao što su ograde, pleteni ili drveni plotovi, ogradna vrata, staze, vodene površine, ukrasne posude i vrtni namještaj, a po uzoru na *cottage* u sklopu posjeda uz povrtnjak dominiraju brojne velike i male skupine cvjetnih vrsta.

INDIVIDUALNA JEDNOOBITELJSKA SAMOSTOJEĆA KUĆA S VRTOM U 20. STOLJEĆU

OSNOVA KUĆE

Poslije prvog svjetskog rata u periodu ekonomskih i socijalnih previranja dolazi do promjena u tradicionalnom načinu života. Grade se nove kuće na istom posjedu što uvjetuje smanjenje parcele i razbijanje posjeda. Kuća sve snažnije pokazuje odraz socijalnog i društvenog statusa te ponos njihova vlasnika. Dvadesetih godina 19. st. na sjevernim obroncima Zagrebačke gore imućni građani i manjim dijelom aristokracija pod utjecajem ideala o povratku prirodi grade ljetnikovce, *ville*, a u gradu se javljaju prve *cottage*-čtvrsti (Dobronić 1983). To su bile uglavnom, manje voluminozne, simetrične ili asimetrične kuće. Smještane na manjim parcelama, bilo u gradu bilo na njegovu rubu. U težnji za pružanjem pitoresknog ugođaja, u to je vrijeme kuća dominirala

Slika 3 : Socijalne i društvene promjene na selu izražene su strukturnim promjenama kako na kući tako i u vrtu. Kuća se proširenjem distancira od vanjskog prostora i naglašava urbanim elementima poput balkona, dok se u predvrtu pojavljuju brojne bojom raznolike cvjetne vrste.

Slika 4: Mnogi primjeri ovakve izgradnje koji zauzimaju kvalitetne dijelove krajobraza promašeni su jer se kuća uzdiže u zrak i zanemaruje boravišni potencijal prostora.